

**ПАРУШЭННЕ ПАХАВАННЯЎ І ПАХАВАЛЬНАЯ ПРАКТЫКА
СЕЛЬСКАГА НАСЕЛЬНІЦТВА БЕЛАРУСКАГА ПАДЗВІННЯ
ПОЗНЯГА СЯРЭДНЯВЕЧЧА – РАННЯГА НОВАГА ЧАСУ**

Чараўко Віктар Уладзіміравіч
старшы выкладчык кафедры гісторыі і турызму
Полацкага дзяржаўнага ўніверсітэта,
магістр гістарычных навук
(г. Полацк, Беларусь)

Работа выканана ў межах Дзяржаўнай праграмы навуковых даследаванняў «Эканоміка і гуманітарнае развіццё беларускага грамадства» на 2016–2020 гг. (падпраграма 12.1. «Гісторыя і культура», заданне 1.1.01. «Беларускія землі ў першабытную эпоху, сярэднявечча і ранні новы час: археалагічныя помнікі, тэрыторыя, насельніцтва, эканоміка і культура», навукова-даследчая работа «Насельніцтва Полацкага Падзвіння ў I–II тыс. н.э.»).

У артыкуле разгледжаны прыклады парушэння пахавальных помнікаў Беларускага Падзвіння XIV–XVIII стст. Адзначана, што на сельскіх могілках Дубраўка, Жарнасекава, Клецчыно і, магчыма, Міхалінава парушэнне ранейшых пахаванняў адбывалася мэтанакіравана для ажыццяўлення падпахаванняў і было адметнасцю пахавальнай практыкі.

Археалагічнае вывучэнне пахавальных помнікаў Беларускага Падзвіння XIV–XVIII стст. выявіла шматлікія выпадкі парушэння пахаванняў у межах разглядаемага перыяду сельскіх і гарадскіх могілках. Найбольш пашыранымі з'яўляюцца прыклады выпадковага парушэння пахаванняў, якія мелі месца пры інтэнсіўным выкарыстанні могілкі і/або на старых, але дзеючых могілках. Напрыклад, на могілкі XIV–XV стст. каля в. Новае Болецк Гарадоцкага раёна В. М. Ляўко зафіксавала шматлікія чалавечыя косткі, якія знаходзіліся пад каменнымі вымасткамі. Парэшткі былі перамяшаны і не судносіліся з надмагіллямі, што ўказвае на інтэнсіўнае выкарыстанне могілак на працягу дастаткова кароткага тэрміну [1, с. 136].

Парушэнні больш ранніх пахаванняў у вялікай колькасці адзначаны на гарадскіх некропалях. Так, пашкоджаныя пахаванні XII–XVI стст. адкрыў у час архітэктурна-археалагічнага вывучэння царквы на стрэлцы Ніжняга замка ў Полацку П. А. Рапапорт і зафіксавалі пры раскопках на могілкі каля таго ж храма Д. У. Дук і А. Л. Коц [2, с. 111; 3, с. 527; 4]. Перамяшаныя косткі былі выяўлены Л. Д. Побалем у час шурфоваў на могілках на Востраве ў Полацку [5, с. 10–11]. Пераадкладзеныя шкілетныя парэшткі адзначаны Д. У. Дукам і І. У. Магалінскім на могілках XVI–XVII стст. на полацкім Запалоцкім пасадзе [2, с. 113; 6, с. 15]. На некропалі XVII–XVIII стст. на полацкім гарадзішчы каля трэці (не менш за 9 з 29) ускрытых Д. У. Дукам магіл аказаліся пашкоджанымі ямамі больш позніх пахаванняў [7, с. 62–70].

Пахаванні на гарадскіх могілках пераважна размешчаны шчыльна, у некалькі ярусаў, перакрываючы адно другое, таму выпадковае парушэнне ранейшых пахаванняў пры капанні магіл на старых гарадскіх могілках не з'яўлялася рэдкасцю.

Як нехарактэрную для рэгіёна, выключную і адзінаковую з'яву варта расцэнваць свядомае і дэманстратыўнае парушэнне пахаванняў у Полацку ў 1622 г., інфармацыя аб якім утрымліваецца ў скарэе на Варшаўскім сейме ў наступным годзе. Шляхта паведамляла, што архіепіскап Ісафат Кунцэвіч загадаў выкапаць цэлы толькі што пахаваных нябожчыкаў [8,

с. 393, 401]. Інцидэнт відавочна з'яўляўся эпізодам жорсткага супрацьстаяння ўніяцкага архіепіскапа з мясцовым праваслаўным насельніцтвам.

Прыклады парушэння больш ранніх пахаванняў пазнейшымі зафіксаваны на шэрагу сельскіх могілнікаў Беларускага Падзвіння. Парушэнне пахаванняў адзначана аўтарам на могілніку XVII–XVIII стст. каля в. Дубраўка Гарадоцкага раёна [9, с. 157–160]. Пашкоджанне пахаванняў перакопамі і прысутнасць у культурным слоі асобных костак, што не судносіліся з пахаваннямі, зафіксавана аўтарам на могілніку XVI–XVIII стст. каля в. Жарнасекава Бешанковіцкага раёна [10, с. 122]. Моцнае разбурэнне культурнага слоя перакопамі ад больш позніх магільных ям, парушэнне анатамічнага парадку касцей у шкелетах, шматлікія асобныя косткі і іх фрагменты адзначаны аўтарам на могілніку XVI–XIX стст. каля в. Міхалінава Ліёнскага раёна [11, с. 183].

Пры гэтым парушэнне пахаванняў на гарадскіх некропалях і на названых сельскіх могілніках адрозніваецца. На могілніку каля в. Дубраўка пахаванні размяшчаліся ў двух гарызонтах, што больш характэрна для гарадскіх могілак. Каменныя надмагіллі добра судносіліся менавіта з пахаваннямі ніжняга гарызонта. Верагодна, каменныя канструкцыі свядома разбіраліся для ажыццяўлення новых пахаванняў над ужо існуючымі, а затым аднаўляліся ў набліжаны да першапачатковага выглядзе [9, с. 157–160]. На могілніку XVI–XVIII стст. каля в. Клешчыно Бешанковіцкага раёна ва ўжо існуючыя магільныя ажыццяўляліся дзіцячыя падпахаванні [12, с. 88–89]. Падобная з'ява адзначана і на могілніках каля вв. Жарнасекава, Дубраўка і, магчыма, Міхалінава [11, с. 184]. Прыведзеныя прыклады ўказваюць на тое, што ўскрыццё больш ранніх пахаванняў магло адбыцца не толькі выпадкова, але і мэтанакіравана. Гэта сведчыць аб пахавальных традыцыях і адметнасцях пахавальнай практыкі сельскага насельніцтва Беларускага Падзвіння позняга сярэднявечча – ранняга новага часу.

Такім чынам, у ходзе археалагічных даследаванняў могілнікаў позняга сярэднявечча – ранняга новага часу часта фіксуюцца выпадкі парушэння больш ранніх пахаванняў пазнейшымі. Прыклады гэтага адзначаны выяўлены на шэрагу сельскіх могілнікаў і гарадскіх некропалю вывучаемага перыяду. Выпадковыя парушэнні пахаванняў мелі месца пры інтэнсіўным выкарыстанні могілнікаў і/або на старых, але дзейных могілках, пры страце памяці аб пахаваннях. На сельскіх могілніках Клешчыно, Жарнасекава, Дубраўка і, магчыма, Міхалінава ўскрыццё больш ранніх пахаванняў адбывалася мэтанакіравана для падпахаванняў, што адлюстроўвае спецыфіку пахавальнай практыкі.

Спіс выкарыстанай літаратуры

1. Дучыц, Л. У. Археалагічнае вывучэнне гарадскіх і вясковых могілнікаў / Л. У. Дучыц, А. В. Іоў, В. М. Ляўко // Археалогія Беларусі. У 4 т. – Мінск : Бел. навука, 1997–2001. – Т. 4. Помнікі XIV–XVIII стст. / В. М. Ляўко [і інш.]; пад рэд. В. М. Ляўко [і інш.]. – 2001. – С. 132–139.
2. Дук, Д. У. Полацк і палачане (IX–XVIII стст.) / Д. У. Дук – Наваполацк: ПДУ, 2010. – 180 с.
3. Раппорт, П. А. Отчёт о работе архитектурно-археологической экспедиции в 1977 г. / Фонд археалагічнай навуковай дакументацыі Цэнтральнага навуковага архіва НАН Беларусі. Справа № 527.
4. Дук, Д. У. Могілкі на стрэлцы Ніжняга замка ў Полацку / Д. У. Дук, В. А. Емяльянчык, А. Л. Коц // Матэрыялы па археалогіі Беларусі. – Мінск, 2018. – Вып. 29.
5. Поболь, Л. Д. Отчет об обследовании археологических памятников в г. Полоцке в 1959 г. / Фонд археалагічнай навуковай дакументацыі Цэнтральнага навуковага архіва НАН Беларусі. Справа № 112.
6. Емельянич, О. А. Новые материалы к антропологическому изучению населения Полоцка XVII–XVIII вв. / О. А. Емельянич // Беларуская Падзвінне: вопыт, метады і вынікі палявых і між-дyscyплінарных даследаванняў : зб. навук. прац Міжнар. навук.-практ. канф., Полацк, 21–23 красавіка 2011 г. У 2 ч. Ч. 1. – Наваполацк: ПДУ, 2011. – С. 14–21.
7. Дук, Д. У. Могілкі полацкага гарадзішча (па выніках археалагічных раскопак у 2007 г.) / Д. У. Дук, В. А. Емяльянчык // Матэрыялы па археалогіі Беларусі. – Мінск, 2011. – Вып. 21. – С. 61–73.
8. Белоруссия в эпоху феодализма : сб. материалов и документов : в 3 т. Т. 1. С древнейших времён до середины XVII в. – Минск : Изд-во АН БССР, 1959. – 516 с.
9. Червко, В. В. Археологические исследования на могильнике возле д. Дубровка Городокского района в 2014 г. / В. В. Червко // Вестник Полоцкого государственного университета. Серия А. Гуманитарные науки. – 2016. – № 1. – С. 153–161.
10. Чарайко, В. У. Археалагічныя раскопкі на могілніку каля в. Жарнасекава Бешанковіцкага раёна Віцебскай вобласці ў 2013 г. / В. У. Чарайко // История и культура на стыке эпох и цивилизаций: историко-культурное наследие как ресурс и результат развития общества : материалы Междунар. научно-практич. конф., посвящённой 250-летию М. К. Огинского, Минск, 25–26 сентября 2015 г. – Минск : Белнаучкнига, 2015. – С. 122–127.
11. Червко, В. В. Внемогильный инвентарь позднесредневековых погребений могильника Михалиново Лиозненского района и его информативность / В. В. Червко // Проблемы истории и культуры пограничья: материалы Междунар. научн. конф., посвящённой 200-летию И. Е. Храповицкого, Верхнедвинск, 16 июня 2017 г. – Минск : Белнаучкнига, 2017. – С. 183–186.
12. Чарайко, В. У. Археалагічнае вывучэнне грунтовых пахаванняў XVI–XVIII стагоддзяў на могілніку каля в. Клешчыно Бешанковіцкага раёна ў 2013 годзе / В. У. Чарайко // Вестник Полоцкого государственного университета. Серия А. Гуманитарные науки. – 2015. – № 9. – С. 84–89.